

DE OLYMPISCHE SPELEN VROEGER EN NU

DE SOCIALE STATUS VAN DE ATLEET, DE PARTICIPATIE VAN DE VROUW EN DE INTERNATIONALE INTEGRATIE

Het is de bedoeling van deze uiteenzetting een aantal parallellen te belichten die bestaan tussen de antieke en de moderne sportbeleving, tussen de Olympische spelen in het oude Hellas en die van tegenwoordig, die wereldomvattend geworden zijn en om de vier jaar telkens weer in de kijker staan. Het onderwerp vraagt niet om een rechtvaardiging aangezien het juist de antieke Olympische wedstrijden zijn die als prototype en model hebben gediend bij het weer opstarten van de moderne spelen in 1896. Ik zal me beperken tot drie essentiële punten die alle drie te maken hebben met de voortschrijdende democratisering: het sociale statuut van de atleet (amateur of professioneel sportbeoefenaar), de deelname van de vrouwen in de sportbeoefening en de competitie en tenslotte het mondiale karakter van de spelen.

De overheersende ideologie van de spelen is altijd elitair geweest: zij dateren uit de tijd dat de adel en de rijken de maatschappij domineerden. Vanaf het prille begin was deelneming aan de wedstrijden beperkt tot die bevolkingsgroep die over voldoende vrije tijd beschikte, d.w.z. een bevoorrechte minderheid die over het algemeen bestond uit rijke grootgrondbezitters.

In de oudste Griekse literatuur, de *Ilias* en de *Odyssee*, vinden we de eerste, levendige, beschrijvingen van sportevenementen. Er worden wagenraces gehouden, er zijn wedstrijden in het speergevecht in volle wapenrusting, in het discus- en speerwerpen, boogschieten en de helden meten zich in het boksen en worstelen. In de *Ilias* zijn het alleen de zogeheten *basileis*, de koningen, die deelnemen aan de lijkspelen ter ere van Patroklos, en wanneer Odysseus terecht komt bij de Phaiaken neemt hij het op tegen de zonen van koning Alkinoos. Zoals altijd bevestigt een uitzondering de regel: in de *Ilias* (XXIII, 664 en 838) neemt Epeios, de man die het houten paard bouwde, het op in het boksen en het discuswerpen en in de *Odyssee* (XVIII, 36 e.v.) daagt de bedelaar Iros Odysseus uit tot een vuistgevecht maar verliest smadelijk.

Het was essentieel dat de overwinning de superioriteit van de sociale rang, en niet alleen de fysische, moest bewijzen.

Als datum voor de eerste spelen aanvaardt men traditioneel het jaar 776 v.Chr.¹. In de loop van de achtste eeuw, na vier eeuwen duisternis, ontstonden kleinere

---

¹ A. Mallwitz, *Cult and Competition Locations at Olympia*, in: W. Raschke, p.101, vindt dat er geen reden is om deze datum te aanvaarden. Hij situeert de eerste spelen in het jaar 704 v.Chr.

staatjes, die gedomineerd werden door de rijke grondbezitters die vaak tevens paardenfokkers waren, daar waar het terrein dit toeliet. In de loop van de jaren verloor de oude aristocratie geleidelijk een deel van haar voorrechten, zowel religieuze als politieke en juridische: oorlog voeren en het eigen gebied verdedigen was de belangrijkste zomeractiviteit geworden voor alle leden van de gemeenschap. De gewijzigde sociale structuur had een diepgaande invloed op de militaire organisatie. Vanaf omstreeks 650 v. Chr. vormde de zogeheten falanx de eigenlijke kern van het leger; ook de middenklasse – voor zover iemand kon instaan voor de eigen wapenrusting – maakte er deel van uit, terwijl de cavalerie aan belang inboette. Toch bleven de grootgrondbezitters verder hun stoeterij in ere houden: zij namen deel aan de hippische wedstrijden, en gaven luister aan religieuze processies (cfr. later de Parthenonfries, nu in het British Museum). Wel was de uitrusting van de hopliet een zeer dure zaak zodat toch een aanzienlijk deel van de bevolking uitgesloten was van de falanx en van de rang van hopliet.

Vanaf het begin van de zesde eeuw tekenen de sociale klassen zich scherper af: rijken tegenover armen, stedelingen tegenover boeren, oude aristocratische families, de zogenaamde *eupatriden*, tegenover de nieuwe rijken, de geldaristocratie. Omstreeks dezelfde tijd, met name ca. 582 v. Chr., worden de Pythische spelen georganiseerd te Delphi, ter ere van Apollo, de Isthmische op de Isthmus van Korinthe, ter ere van Poseidon, en ca. 573 v. Chr. de Nemeïsche te Nemea in het noorden van de Peloponnesos, ter ere van de oppergod Zeus. Samen vormden ze de ‘omloop’ en kregen de naam van ‘kransspelen’ omdat de overwinnaars enkel een krans kregen als beloning voor de overwinning. Bij deze Panhelleense spelen moeten de Panatheneïsche spelen gevoegd worden die te Athene het hoogtepunt vormden van de cultus voor de beschermgodin van de stad, Athena. In tegenstelling tot de kransspelen waren die wel begiftigd met zeer aanzienlijke prijzen.

Ongeveer in dezelfde periode werden over de ganse Griekse wereld (en die was niet beperkt tot het moederland), lokale wedstrijden ingericht waar wel materiële prijzen te winnen waren. Atleten uit de lagere klassen namen hieraan deel alvorens zich te wagen aan de grotere kransspelen: de toelatingsvoorwaarden waren daar zeer strikt en training was duur en bovendien tijdrovend.

In de loop van de tweede helft van de vierde eeuw v. Chr. werd de zogenaamde efebïe ingericht: verplichte militaire dienst voor de jongelui die de leeftijd van 18 bereikt hadden. Atletiek werd hierdoor sterk bevorderd maar de democratisering van de sport veel minder, aangezien de efebïe enkel toegankelijk was voor wie het volledige burgerrecht bezat en beantwoordde aan een zekere cijns. De lagere klasse en de minder begoeden waren dus automatisch uitgesloten.

De oorsprong van de gymnasia en de ontwikkeling van de atletische spelen heeft dus een sterk militair aspect en heeft te maken met de deelname aan militaire

activiteiten. De hogere sociale klasse speelde hier dus een belangrijke rol. Alleen deze klasse had belang bij en interesse voor het inrichten en ontwikkelen van panhelleense wedstrijden, want alleen leden van die klasse beschikten over de nodige vrije tijd en de financiële mogelijkheden om zich voor te bereiden op en deel te nemen aan de ‘omloop’. Atletiek was dus in feite voorbehouden aan diegenen die, volgens het woord van de redenaar Isokrates (VII, 45), over voldoende middelen beschikten om de gymnasia te bezoeken, er paarden op na te houden, op jacht te gaan, zonder daarom hun intellectuele en filosofische vorming te verwaarlozen. Deelnemen aan paardenwedstrijden was dus een geliefde bezigheid; er paarden op nahouden, beschikken over een renwagen hetzij voor vier of twee paarden, was net als nu uitgesloten voor de modale burger. Aangezien het aantal concurrenten uit de aard van de zaak beperkt was, was de kans op succes relatief groot en verliezen van een concurrent uit de lagere klasse was praktisch uitgesloten. Net zoals tegenwoordig waren het niet de eigenaars die hun paarden menden, hun aanwezigheid tijdens de spelen was niet eens vereist, maar ze gingen wel met de eer lopen. Overwinningen brachten enorme roem, ook voor hun stoeterij, en dus participeerden de rijke tirannen van Sicilië, een Atheens politicus zoals Alkibiades – die trouwens zijn Olympische overwinningen in de wagenrace politiek gebruikte – en later de hellenistische vorsten (fig. 2). Laat ons ook Nero niet vergeten, die zijn eigen span mende en vanzelfsprekend overwon, in 67 na Chr.

Fig. 1. Krijger.
Kunsthistorisches Museum, Wien:
amphoor, inv.nr. IV, 3724 (c.480
v.Chr.).

Fig. 2. *Biga* in volle galop met inscrip-
tie *Philippou*.
Ermitagemuseum, St. Petersburg: stater,
inv.nr. 79 (ca 340-328 v.Chr.).

De democratisering van de atletiekbeoefening en de deelname aan de grote *agones* vorderde traag, maar vanaf de vierde eeuw v. Chr. kwam de sportbeoefening in een versnelling en werd de lagere klasse er meer en meer bij betrokken: sportbeoefening wordt stilaan een specialiteit en evolueert naar professionalisme. De evolutie ging nog sneller onder de Romeinse keizers die tot eigen roem meer en meer spelen organiseerden. De professionele atleten verplaatsten zich van de ene *agon* naar de andere met als enige bedoeling zoveel mogelijk prijzen in de wacht te slepen. Toch mag men niet vergeten dat reeds ten tijde van Homeros, naar aanleiding van de lijkspelen voor Patroklos, de overwinnaars aanzienlijke prijzen ontvingen: drievoetige bronzen ketels, slavinnen, stieren, koeien... (Ilias XXIII, 259-261; 263; 653; 740). Het is evident dat ook de vertegenwoordigers van de adel de prijzen niet links lieten liggen: in de Griekse cultuur is het in stand houden en vergroten van het erfgoed steeds een belangrijke plicht geweest. Ook toen de lagere sociale klasse in grote mate deelnam aan de wedstrijden, bleef de adel toch vertegenwoordigd.

Men stelt het graag voor alsof de Griekse spelen zuiver amateuristisch waren, maar de werkelijkheid was anders. Als men de lijsten van de overwinnaars overloopt, voor zover die bewaard zijn, constateert men dat van in het begin atleten uit de lagere klasse deelnamen. Koroibos, de eerste overwinnaar van de stadionloop, was een kok (een nederig beroep in Griekenland); Glaukos van Karystos op Euboia, een boerenzoon², overwon in het vuistvechten in 520 v. Chr.; een andere overwinnaar was visventer³. Voor David Young, een specialist ter zake, is amateurisme in feite een moderne uitvinding om de aristocraat-amateur te stellen tegenover de professionele atleet van lagere komaf⁴.

Bij het begin van de moderne wedstrijden op het einde van de negentiende eeuw was de term amateurisme niet zozeer gericht tegen een eventuele beloning voor de prestatie, maar diende veeleer om te verhinderen dat de lagere sociale klasse zou deelnemen. Toen in 1870 Olympische spelen werden ingericht te Athene, een voorloper van de moderne, die in 1896 zouden volgen, namen ook de lagere klassen deel, wat aanleiding was tot virulente kritieken in de pers, die beweerden dat deze wedstrijden een parodie en een aanfluiting waren van de spelen in de Oudheid, omdat eenvoudige arbeiders overwinningen hadden behaald: de winnaar van de 400 m, Skordaras, was een slager; Troungas, winnaar in het paalklimmen, was een steenkapper; Kardamylakes, kampioen worstelaar, was een eenvoudige werkman. Het amateurisme moest voorbehouden blijven voor de hogere standen. Men kan deze houding vergelijken met die van Alkibiades, die minachting koesterde voor atletiek "omdat hij wist dat deze sport soms

² Pausanias, VI, 10, 1-3.

³ Simonides, fr. 110 D.

⁴ D. Young, *How the Amateurs won the Olympics*, in: W. Raschke, p.55-75.

beoefend werd door atleten die uit onbelangrijke steden kwamen, van lage afkomst waren en ordinair"⁵.

Ten gevolge van deze kritieken werden tot de spelen van 1875 slechts universiteitsstudenten toegelaten, met andere woorden een hogere, gecultiveerde stand. Baron de Coubertin was ook een overtuigd verdediger van het statuut van amateur. Hij geloofde in een natuurlijke elite, de adel: alleen die beschikte over voldoende vrije tijd en over de financiële middelen om sport te beoefenen als amateur. Hij geloofde sterk in het aristocratisch karakter van de Griekse spelen en het was zijn overtuiging dat " l'imperfection humaine a toujours tendance à dégrader l'athlète olympique au rang d'un athlète de cirque". Daarom concentreerde hij al zijn aandacht en zijn inspanningen op de *jeunesse dorée* die hij vergeleek met de efeben uit de Oudheid. Desalniettemin participeerden tijdens de eerste Olympische spelen te Athene in 1896 professionelen en semi-professionelen aan de lange afstandsloop, de zogeheten marathon, die in de Oudheid niet voorkwam op het programma.

In feite is het altijd zo geweest. In 1912, tijdens de spelen van Stockholm, werd James Torpe, overwinnaar in de vijf- en de tienkamp, achteraf geschorst, wegens vergrijpen tegen de amateurs-bepalingen: hij had namelijk voordien deelgenomen aan een baseballwedstrijd tegen betaling. Paavo Nurmi, de beroemde Finse marathonloper, overwinnaar in de spelen van Los Angeles in 1932, werd uitgesloten omdat hij aan andere wedstrijden had deelgenomen waarbij hij een startpremie had gekregen. Deze praktijk was evenwel ook gekend in de Oudheid. Zo weten we uit historische bronnen dat tijdens de 278^e Olympiade verscheidene atleten door de Eleërs beboet werden. Apollonios van Alexandrië bijvoorbeeld, bijgenaamd Ranthi, kreeg een boete niet omdat hij geld ontvangen of gegeven had, maar omdat hij zich niet gehouden had aan de door de wet vastgestelde periode voor aanmelding. Hij had wel te zeggen dat hij door tegenwind was opgehouden in de Cycladen, maar zijn landgenoot Herakleides boorde het excuus de grond in door te verklaren dat hij in werkelijkheid nog eerst was gaan deelnemen aan de Ionische spelen om er een pot geld op te strijken⁶.

Door de ontwikkeling die de sport en de spelen namen gaf baron de Coubertin zich na een tijd rekenschap dat het principe van het amateurisme niet langer houdbaar was. Ondanks de overtuigde adepten van het amateurisme werden de Olympische spelen opengesteld voor professionele atleten op voorwaarde dat ze geen geld zouden ontvangen voor hun deelname, wat ook het behaalde resultaat zou zijn (definitief onder J. Samaranch, 1980-2001).

De hippische sporten zijn een geprivilegieerd domein van de aristocratie: ruitersport is en blijft elitair omdat renpaarden, net als in de Oudheid, duur zijn en de training lang en kostbaar is. Het is wel zo dat in de loop van de negentien-

---

⁵ Isokrates, XVI, 33.

⁶ Pausanias, V, 21.

de eeuw een evolutie naar meer democratisering merkbaar is: paardenkoersen worden populairder vooral in Engeland, waar sinds de zestiende eeuw ruiterschoolen bestonden. Een zelfde evolutie is merkbaar in Frankrijk, Italië en Duitsland. Bij gebrek aan infrastructuur stonden hippische wedstrijden niet op het programma te Athene in 1896. Coubertin zelf was een groot voorstander van de ruitersport, waarin hij tevens een scheiding zag tussen aristocratie en proletariaat; zo schreef hij: "Un aristocratism equestre... a réussi à élever des barrières entre ceux auxquels leur fortune permet de posséder un cheval et ceux qui ne peuvent prétendre à ce privilège". Ook hier kunnen we het voorbeeld van Alkibiades aanhalen: "Daarom had hij zich toegelegd op het fokken van paarden, hetgeen alleen is voorbehouden aan de rijksten. Want mensen van lage rang en stand zouden dit nooit kunnen doen."⁷

En nu het tweede thema: de participatie van de vrouw aan de sport in het gymnasium, in de *palaistra* en in het stadion en haar deelname aan de Panhelleense wedstrijden. Wat de sportactiviteiten van de vrouw betreft zijn de bronnen schaars en de mededelingen in de literatuur vaak van dubieuze aard. Qua competitie is er alleen sprake van loopkoersen en paardenrennen, waarbij het gaat om eigenaressen van paarden, niet om het mensen zelf, en verder worden slechts lichaamsoefeningen vermeld.

Fig. 3a-b. Naakt meisje en meisje met *diazoma*
Ermitagemuseum, St. Petersburg: bronzen beeldjes: A: inv.nr. DN 1897.4/1 (2^e helft 6^e eeuw v.Chr.); B: inv.nr. 1188a (einde 6^e eeuw v.Chr.).

⁷ Isokrates, XVI, 33.

Niet alleen de teksten maar ook sommige votiefbeelden en handvatten van spiegels en schalen van Spartaanse origine beelden naakte meisjes af of meisjes met een *diazoma*, een heupdoek (figuren 3a en 3b), waaruit de vrije houding van de Spartanen ten opzichte van de vrouw blijkt en tevens de gelijkheid tussen de geslachten wat betreft de sportactiviteiten. De wetten van Lykoergos, de legendarische wetgever van Sparta, leggen nadruk op de lichaamsoefeningen zowel van de man als van de vrouw, ze verplichten jongens en meisjes naakt deel te nemen aan processies, waarbij ze dansten en zongen, dat alles als tegengif voor een opvoeding binnenshuis en om elke verweking te vermijden. Lykoergos stelde loopkoersen en krachtmetingen in voor beide geslachten omdat hij overtuigd was dat de nakomelingen van krachtige ouders nog robuuster zouden zijn. Zo zou het zaad van de man steviger wortelen in de vrouw die ook beter bestand zou zijn tegen barensweeën. Ook moesten de vrouwen in staat zijn om te strijden voor vaderland en kroost⁸. In feite was zijn bedoeling dat de vrouwen sterke atleten en krijgers zouden voortbrengen. Toen een vreemdeling eens tegen een Spartaanse vrouw zei: "Jullie, Spartaanse vrouwen, zijn de enigen die over de mannen de baas zijn", antwoordde de vrouw: "Wij zijn ook de enigen die echte mannen ter wereld brengen"⁹.

Fig. 4. Vrouwen in de *palaistra*
Museo archeologico, Bari: krater, inv.nr. 4979 (ca 500-480 v.Chr.).

Niet alleen Ploetarchos maar vele Grieken bewonderden de wetten van de Spartaanse *palaistra* en de lichaamsoefeningen. Loopkoersen van meisjes worden vaak vermeld en Euripides vermeldt Sparta "waar meisjes het huis verlaten en met naakte dijen en opwaaiende *tunica* samen met de jongens de *palaistra* delen" (*Andromache* 597-599). En ook Theokritos schrijft over de vriendinnen van de mooie Helena: "en wij, de vriendinnen van Helena, vier maal zestig maagden, ingewreven met olie net als de jongens, liepen langs de oevers van de Eurotas" (XVIII, 22-25). Te Sparta namen de meisjes dus deel aan loopkoersen waarbij ze het tegen mekaar opnamen in tegenwoordigheid van de jonge man-

⁸ Xenophoon, *Staatsregeling van Sparta*, I, 3-4; Ploetarchos, *Het leven van Lykoergos*, 14,3.

⁹ Ploetarchos, *o.c.* 14,8.

nen. Sommige specialisten beschouwen deze loopkoersen als een prenuptiale rite, een soort van *rite de passage* om de overgang naar de staat van gehuwde te markeren. Toch ging het bij de meisjes minder om de rivaliteit als om de *eukosmia* te bereiken, de lichamelijke schoonheid en gezondheid.

Laat ons nu terugkeren tot de echte competitie. Pausanias (III, 13,7) vermeldt een loopkoers te Sparta voorbehouden aan elf ongehuwde vrouwen, de zogeheten Dionysiaden, de dochters van Dionysos, een koers die overgenomen werd van Delphi. De koers stond onder het toezicht van de priesteressen van de Leucippiden, de mythische echtgenotes van de Dioskoeren. De beide colleges van priesteressen hadden toezicht op de tempels van de twee mythische zusters Hilaira en Phoibè en moesten ieder jaar een tuniek weven voor Apollo van Amiklai. Tussen deze koersen en die van Olympia, de zogenaamde *Heraia*, ingericht ter ere van Hera, die door specialisten eveneens beschouwd worden als prenuptiale initiatieriten, bestaan zowel structurele als formele parallellen. "Om de vier jaar", zo vermeldt Pausanias (V, 16,2-8), "weven de zestien vrouwen een *peplos* voor Hera. Het zijn dezelfde vrouwen die de wedstrijden van de *Heraia* organiseren. De wedstrijd bestaat uit een loopkoers voor meisjes. Zij beschikken daarvoor over het stadion van Olympia, maar de afstand wordt verminderd met ongeveer een zesde van de lengte ...". Deze koersen waren inderdaad zeer oud. Uit dankbaarheid ten opzichte van Hera om haar huwelijk met Pelops, bracht Hippodameia de zestien vrouwen bij mekaar en als eerste organiseerde ze samen met hen de *Heraia*-wedstrijd. In feite ging het om de reorganisatie van de reeds vroeger bestaande cultus ter ere van de Moedergodin Aarde met wie Hera later geïdentificeerd werd.

Fig. 5. Lopende vrouw
Museo archeologico nazionale, Palermo: bronzen statuette, inv.nr. 8265 (3^e kwart 6^e eeuw v.Chr.).

In den beginne werden deze wedstrijden voor meisjes gehouden op een vers geogst stuk land wat wijst op een oorspronkelijke vruchtbaarheidscultus. Ze roepen de herinnering op aan de eerste Olympische wedstrijden: de olijfkran, een portie van een koe voor Hera en voor de overwinnares het recht om een beeld op te richten, met andere woorden net hetzelfde als voor de mannelijke spelen. Het enige verschil is de verkorte afstand waardoor het accent duidelijk gelegd wordt op de fysieke kracht van de mannen tegenover de zwakheid van de vrouwen. Historische bronnen uit latere tijd bewijzen het bestaan van andere loopwedstrijden van een stadion voor meisjes: ene Nikegora overwon in een koers te Patras¹⁰. Een opschrift daterend uit de eerste eeuw na Chr. vermeldt de overwinning in de stadion-loop van de dochters van Hermesianax van Trallos in Klein-Azië¹¹: Triphosa overwon tweemaal in de Pythische en eenmaal in de Isthmische spelen, Hedeia behaalde de overwinning te Nemea en te Sikyone, en Dionysia overwon in de *Asklepieia*, de spelen ter ere van Asklepios te Epidauros. L.Castricius Regulus zou volgens bepaalde bronnen in het jaar 23 na Chr. dichtwedstrijden en een *virginum certamen*, waarschijnlijk een stadionloop, hebben ingericht tijdens de Isthmische spelen. Seia Spes behaalde de overwinning in eenzelfde koers in het jaar 154 na Chr. te Napels, koers georganiseerd voor de dochters van de magistraten¹². En ten slotte vertelt Johannes Malalas, een niet steeds te vertrouwen Byzantijnse historiograaf, dat in de loop van de zesde eeuw na Chr. de stad Antiochië het recht op de Olympische spelen afkocht van Pisa in Elis voor een periode van 360 jaar en dat meisjes van goede familie rivaliseerden in het worstelen, het lopen en het voordragen van tragische teksten en hymnen. Diegenen die de overwinning behaalden werden daarna priesteres en moesten maagd blijven voor heel hun leven (*Chron.* XII 286,10; 288,10).

Hippische wedstrijden waren geenszins het monopolie van de mannen, maar ook rijke vrouwen namen hieraan deel. Dit kan verklaard worden doordat niet de wagenmenner, maar wel de eigenares van de paarden als overwinnaar werd beschouwd en met roem overladen werd. Het feit dat vrouwen niet toegelaten waren op de Panhelleense spelen, verhinderde dus niet de deelname van hooggeboren vrouwen aan hippische wedstrijden. Kyniska, de dochter van de Spartaanse koning Archidamos en zuster van Agesilaos was de eerste vrouw om een wagenren in Olympia te winnen¹³. Zij (of liever, haar paarden en haar wagenmenner) behaalde de overwinning in 396 en 392 v.Chr. Ze was ook de eerste vrouw om een stoeterij te bezitten. Haar voorbeeld werd gevolgd door andere vrouwen, meestal van Spartaanse origine, die Olympische overwinningen behaalden. Wij kennen nog de naam van een vrouw, Euryleonis, die een overwinning behaalde met een tweespan (het jaar is onbekend)¹⁴. Belistische, een vrouw

¹⁰ *IAG*, p.168.

¹¹ *IAG*, 68 en *Syll*³ 802.

¹² *SEG*, XIV,602.

¹³ Pausanias, III, 8,1.

¹⁴ Pausanias, III, 17,6.

van Makedonische afkomst en vriendin van Ptolemaios II Philadelphos (308-246 v.Chr.) won in 268 v. Chr. de wedstrijd voor vierspan met veulens en in 264 die voor tweespan met veulens¹⁵. Veel vrouwelijke leden van de koninklijke families uit de hellenistische tijd of vrouwen van magistraten namen eveneens deel aan hippische wedstrijden, zo bijvoorbeeld Berenikè II (figuur 6): zij participeerde te Olympia en won te Nemea; en zo ook Kleopatra II. De laatste bekende winnares in een wagenren is de dochter of kleindochter van Lucius Vetulus Laetus, hoogcommissaris voor de marketing voor het Olympisch jaar 85 van onze jaartelling.

Fig. 7. Berenikè II

Ermitagemuseum, St.Petersburg: gem (sardonix), inv.nr. 310 (3e eeuw v.Chr.).

Wat was de drijfveer die schuilde achter de hippische carrière van vrouwen van koninklijke rang? Feit is dat die deelname de Griekse elite aanzien en roem bracht en hen daardoor onderscheidde van de andere sociale klassen. Maar was het ook niet een zoeken naar gelijkheid van kansen onder de super-rijken? Laat ons het voorbeeld nemen van de daarnet geciteerde Kyniska. Het was haar broer Agesilaos die druk op haar uitoefende om paarden te fokken en deel te nemen aan hippische wedstrijden. Hij wilde daarmee aan de Grieken tonen dat een hippische overwinning de vrucht was van grote rijkdom en gepaard ging met enorme uitgaven¹⁶. Hetzelfde geldt voor de hellenistische dynastieën: zo liet Belestiche zich doorgaan voor een afstammeling van Agamemnoon¹⁷. In werkelijkheid was ze volgens Ploetarchos een slavin van barbaarse oorsprong, verkocht op een marktplaats, maar voor wie de verliefde Ptolemaios II Philadelphos tempels liet oprichten (*Moralia* 753^E). Door deelname aan de wagenrennen wilde zij (of haar minnaar) haar afkomst verdoezelen en bewijzen dat ze van hoge afkomst was.

¹⁵ *P.Oxy.*, 2082; Pausanias, V, 8,11.

¹⁶ Ploetarchos, *Het leven van Agesilaos*, 20,1.

¹⁷ Athenaios, XIII, 596^e.

Vrouwelijke deelname aan het sportgebeuren bleef dus ondanks enkele uitzonderingen beperkt en de mentaliteit van de mannen was eerder doordrongen van een zeker misprijzen. Voor vrouwen mocht er geen plaats zijn in gymnasia of in de *palaistra*. Plato verwoordt het aldus: "Is het niet belachelijk vrouwen naakt te zien in de *palaistra*, terwijl ze in gezelschap van mannen oefenen?" (*Republiek* V, 452a-b). Dromen dat zijn boezem melk bevat of dat hij een boreling zoogt, is volgens Artemidoros (I, 16; V, 45) een slecht voorteken voor een atleet, want melk is synoniem van zwakheid en hoort bij vrouwen, die uiteraard zwakker zijn dan mannen. Het is dus duidelijk dat sport bij de Grieken een voorrecht was van de mannen en dat de vrouwen amper geduld werden. De Grieks-Romeinse wereld is altijd een mannenwereld geweest zelfs op het ogenblik dat een zeker streven naar gelijkheid zich begon af te tekenen.

Als we nu de antieke toestand vergelijken met de moderne spelen, dan constateert men een gelijkaardige evolutie als in de oudheid: een zeer langzame en langdurige integratie van de vrouwen in de sportieve competities. Dezelfde argumenten worden aangevoerd om de houding te staven: de superioriteit van de man, de zwakke natuur van de vrouw en haar precaire gezondheid. Ik beperk me hier tot een vlugge schets en enkele citaten.

De negatieve houding van baron de Coubertin is blijven doorwerken ook bij sommige van zijn opvolgers: fysische inspanningen en competitieve sport druisen in tegen de vrouwelijke natuur. De baron schrijft ergens dat "la tâche principale de la femme consistait à couronner les vainqueurs olympiques de laurier, comme jadis". Om die reden werd het verzoek van de dappere Griekse Stamata Revithi om deel te nemen aan de eerste Olympische spelen te Athene afgewezen. Ondanks die afwijzing liep ze enkele dagen voor de opening van die spelen onofficieel de marathon in vier en een half uur. Voor Coubertin was deelname van de vrouwen uitgesloten omdat dit niet compatibel was met het Olympisch ideaal dat bestond in "l'exaltation solennelle et périodique de l'athlétisme mâle". Tijdens de spelen van Parijs in 1900, de tweede die georganiseerd werden, namen enkele rijke vrouwen deel aan de wedstrijden voor golf en tennis en aan de zeilwedstrijd. Deze sportbeoefening, typisch voor *les gens du monde*, was echter eerder een sociaal evenement van de hogere bourgeoisie. Ondanks het groeiend succes van de vrouwelijke sportbeoefening, bleef sport voor vrouwen toch marginaal en werd niet erkend door het IOC, aangezien vrouwen behoorden tot het zwakke geslacht. Karl Ritter von Halt, een Duitse atleet en lid van het IOC verklaarde zelfs "dat mannen geboren zijn om te rivaliseren, terwijl competitie in strijd is met de vrouwelijke natuur: laat ons dus vrouwelijke kampioenschappen schrappen".

In 1921 werd de Internationale Federatie voor Vrouwelijke Sportbeoefening (*Fédération sportive féminine internationale*) gesticht met als doel de beoefening van sport voor de vrouwen te promoten. De slogan was "l'amélioration de la santé, le perfectionnement de la force et le développement de l'équilibre

entre le corps et l'esprit, afin que les femmes puissent être en état de fonder une famille saine et robuste et aider leur pays dans la lutte contre tout malaise social". Dit lijkt dus wel zeer sterk op de visie van Sparta en haar wetgever Lykoergos. Helaas, het IOC betitelde de beweging als "un abus et un excès".

Fig. 8. *Les gens du monde*
Musée de la ville d'eaux, Spa: kunstaffiche (1900).

Pas in 1928, tijdens de spelen in Amsterdam, werden de vrouwen toegelaten tot atletische wedstrijden. Het was een test die jammer genoeg slecht afliep: de 800 m. loopwedstrijd stond bloot aan zware kritiek. Verscheidene deelnemers stortten van uitputting in elkaar op de piste. De tegenstanders vonden hier de gedroomde gelegenheid om de deelnemers belachelijk te maken: het bewijs was geleverd dat zware atletische wedstrijden de krachten van de vrouwen te boven gingen. In de Nederlandse pers verscheen volgende zin: "Zouden jullie graag je moeder, je zuster of je echtgenote in een dergelijke toestand zien?". Een Franse commentaar luidde: "Prenez en considération la souplesse naturelle et la fragilité de l'organisme féminin. Il est nécessaire de respecter le rôle de la future maman, la pratique du sport ne peut être sujet à reprimer ou faire tort à ce rôle". De lange-afstandswedstrijden werden afgeschaft tot in 1960, de spelen van Rome. Niet alleen mannen maar ook vrouwen waren gekant tegen de wedstrijden voor vrouwen. De algemene opvatting was dat de vrouw zich moest beperken tot haar essentiële rol, met name die van flinke kinderen voortbrengen en opvoeden, want "l'épuisement naturel suite aux activités sportives viole la nature des jeunes filles et femmes". Ook de voorschriften en aansporingen tot voorzichtigheid vanwege geneesheren hebben bijgedragen tot de marginalisatie van de competitieve sport voor vrouwen.

De deelname van vrouwelijke atleten uit de Sovjet-Unie aan de spelen in 1952, heeft bijgedragen tot een vluggere integratie in de Olympische beweging: op dat ogenblik was sport een wapen geworden in de koude oorlog. Overwinnen was een bewijs van economische en politieke superioriteit.

Pas in 1981 werden de eerste vrouwen verkozen als leden van het IOC; in 1995 waren er op een totaal van 107 leden slechts 7 vrouwen. Daar ging het nochtans niet om "violier la nature de la femme". Wellicht kan men hun rol en integratie vergelijken met die van de vrouwelijke gymnasiarchen uit de eerste eeuw wier functie beperkt was tot het leveren van de nodige olie voor het gymnasium (en daarvan waren grote hoeveelheden vereist), of met de rol van de vrouwelijke agonotheten die de spelen organiseerden?¹⁸.

Het derde luik van mijn uiteenzetting betreft de universaliteit van de spelen. De Grieken noemden zich Hellenen zonder dat er een Helleense staat bestond: Hellas bestond uit een geheel van onafhankelijke stadstaten. Ze spraken allemaal Grieks – wel met sterke dialectale verschillen – en ze beleden dezelfde godsdienst. Ondanks de grote diversiteit in cultussen, was het toch de godsdienst die de belangrijkste band vormde tussen de bevolkingsgroepen. Daarbij moet men rekening houden met het feit dat de Grieken niet alleen het vasteland bewoonden maar uitgezwermd waren over het oostelijke en centrale deel van de Middellandse zee, met andere woorden de kusten van Klein-Azië en de Zwarte zee, de Egeïsche eilanden, Sicilië, Zuid-Italië, Egypte enz. De spelen waren Panhelleens, d.w.z. dat de spelen alleen toegankelijk waren voor etnische Grieken: de atleten die wensten deel te nemen moesten van Griekse origine en vrijgeboren zijn. Sportbeoefening was eerst sterk in de Peloponnesos en Attika, later ook in Zuid-Italië en Sicilië. Later, na de veroveringen van Alexander de Grote, kwamen de atleten ook uit Makedonië, Egypte en het Oosten. Of de atleten van zuiver Grieks bloed waren was dan wel eerder dubieus. Na de verovering door Rome in 146 v.Chr. werden ook de Romeinen toegelaten, als afstammelingen van Aineias. Met de *Pax Romana* kregen alle inwoners van de provincies het Romeins burgerrecht waardoor de lijsten van de atleten grondig veranderden. Nu komen atleten van overal uit het imperium. De laatst bekende overwinnaar was een Armeense prins, Varazdates, in 385 na Chr. Het is dus duidelijk dat de deelneming aan de spelen in de loop der eeuwen steeds gegroeid is: het aantal spelen dat ingericht werd is voortdurend toegenomen en geografisch speelde de hele gekende wereld van toen mee.

Een zelfde fenomeen van internationalisering constateert men ook bij de moderne spelen. Door de toenemende democratisering zijn de oorspronkelijk racistische trekjes weliswaar weggefallen, maar in de plaats is een zeker etnisch antagonisme ontstaan. Voor de spelen van 1896 hadden de Grieken reeds enkele Olympische wedstrijden van nationaal en Panhelleens karakter georganiseerd.

---

¹⁸ *CIG*, XVII, 3953c; *CIG*, 2820.

Bij de spelen van 1896 waren alle deelnemers uitsluitend uit de zogeheten beschaafde landen afkomstig. De slogan luidde dan ook "Resserrer par les communications plus fréquentes les liens qui doivent unir les peuples civilisés". Ondanks alle goede voornemens was de opkomst mager. In 1904 tijdens de spelen van St. Louis werden voor het eerst blanke atleten geconfronteerd met exotische deelnemers uit de Filippijnen, Indianen uit Zuid-Amerika, Zoeloes en Pygmeeën. Baron de Coubertin had zware kritiek op deze spelen waaraan deelnemers uit lagere sociale klassen hadden deelgenomen die hij als *discriminatoire* betitelde. Bij de spelen in Parijs van 1924 werd de joodse atleet Harold Abrahams, overwinnaar in de 100 m. tijdens zijn training gepest om zijn jood-zijn. De sociale barrière in Amerika werd doorbroken door de zwarte atleet Eddie Tolan in 1932 te Los Angeles; tot dan waren het bijna uitsluitend blanke atleten die deelnamen. In de loop van de zestiger jaren ten tijde van de golf van dekolonisering, werd een toelage toegekend aan de ontwikkelingslanden om de sport te promoten en deelnemers uit deze landen aan te trekken. "Tout athlète de niveau olympique doit pouvoir se hisser aux sommets les plus élevés, lorsqu'il devient concurrent olympique" was de slogan van Lord Killanin, president van het IOC (1972-1980).

De wenselijkheid van sportbeoefening in het oude Griekenland en in het moderne Europa is uit dezelfde noodzaak geboren: de concentratie van de bevolking in stedelijke agglomeraties, daarbij de aanwezigheid van een *élite de loisir* die haar dominantie wil duidelijk maken. De leden van deze klasse beschikten over de nodige vrije tijd en financiële middelen. In Europa heeft de socialistische beweging bijgedragen tot de democratisering van de sport en ook baron de Coubertin was overtuigd dat sport sociale spanningen kon neutraliseren "le sport possédant une puissance d'apaisement immense". Maar dat was ook de politiek van de Romeinse keizers die ten alle kant en vooral in het oostelijk deel van het rijk spelen stichtten die open stonden voor iedereen.

Doris VANHOVE

BIBLIOGRAFIE

- W. Raschke, *The Archaeology of the Olympics*, London 1988.
 P. de Coubertin – T. Philémon, *Les Jeux Olympiques*, Athènes-Paris 1896.
 St. Miller, *Arete: Greek Sports from Ancient Sources*, Berkley 1991.
 W.E. Sweet, *Sport and Recreation in Ancient Greece*, Oxford 1987.
 M. Golden, *Sport and Society in Ancient Greece*, Cambridge 1998.
 D. Percaro Massafra, *Società, Cultura e Sport*, Bari 1997.
 Br. Kruse – J. Niezen (ed.), *1896-1996. Kroniek van 100 jaar Olympische Spelen*, 1996.
 G. Pfister, Women and the Olympic Games: 1900-1997, in: *Women in Sport* (ed. B. Drinkwater), London 2000, p.3-19.